

Tátrai Szilárd

Nézőpont kérdése

A konstruálás pragmatikai vonatkozásairól*

Abstract

Drawing on the theoretical assumptions of cognitive linguistics, the paper takes steps towards a systematic cognitive-functional interpretation of pragmatic phenomena by highlighting the pragmatic aspects and significance of construal. Its key question is how the process of construal can be described in the context of language use interpreted as social cognitive activity. The paper foregrounds it as an essential feature of language use how discourse participants exploit the perspective nature of linguistic symbols while conceptually construing their experiences. Accordingly, construal is interpreted in terms of i. the adaptability of social cognition, ii. the intersubjectivity of attention directing, and iii. the perspectivity of contextualization.

Keywords: adaptability, construal, contextualization, intersubjectivity, joint attention, perspective, social cognition

1 Bevezetés

A kognitív nyelvészet lényegi belátása, hogy a nyelvi szimbólumok alkalmazásával az emberek a világ dolgait és az azok közötti viszonyokat mindig valamilyen kiindulópontból, perspektívából teszik hozzáférhetővé a másik számára. Ez a nyelvelméleti kiindulópont nagy hangsúlyt helyez annak következményeire, hogy a különböző nyelvi szimbólumok nem egyszerűen tükrözik a dolgokat és a viszonyokat, azaz nem a maguk objektív totalitásában jelenítik meg azokat, hanem értelmezik, strukturálják, azaz a kommunikációs igények függvényében fogalmilag megkonstruálják őket (Langacker 1987, 2008; Sinha 1999, 2005; Tomasello 2002; Verhagen 2005, 2007). Így az emberek nyelvi tevékenységének konstitutív ismérveként jelenik meg az, ahogyan a tapasztalataik fogalmi megkonstruálása során kiaknázzák a nyelvi szimbólumok perspektivikusságában rejlő lehetőségeket (Tátrai 2017: 901–926, 2019).

A tanulmány a kognitív nyelvészet nyelvelméleti háttérfeltevéseit érvényesítve a pragmatikai jelenségek szisztematikus funkcionális kognitív értelmezését kívánja kezdeményezni (Tátrai 2017), mégpedig azért, hogy a konstruálás jelenségének pragmatikai vonatkozásaira, illetve jelentőségére irányítja a figyelmet. Azt a kérdést teszi fel, hogy a társas kognitív tevékenységként értett nyelvhasználat keretében hogyan írható le a konstruálás folyamata. A tanulmány a konstruálást a megértett világbeli dolgok, események valamilyen perspektívából történő

* A tanulmány elkészítését az NKFIH ELTE TKP2020-IKA-06 sz., valamint az NKFIH K 129040 sz. pályázata támogatta.

Tátrai Szilárd:

Nézőpont kérdése. A konstruálás pragmatikai vonatkozásairól

Argumentum 17 (2021), 532-550

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/27

konceptuális feldolgozásaként értelmezi, amelyet a szimbolikus nyelvi kifejezések jelentésszerkezetei révén teszünk a másik számára hozzáférhetővé (Langacker 2008, Verhagen 2007, Tolcsvai Nagy 2017b). Ugyanakkor nem a konstruálás szemantikai műveleteire fókuszál, amelyek klasszikus modelljeit Langacker (1987) és Talmy (1988) dolgozták ki (ezek kritikai áttekintésére lásd Verhagen 2007). A tanulmány Verhagen (2007) elméleti belátásaira támaszkodva hangsúlyozottan pragmatikai kiindulópontot érvényesít akkor, amikor a konstruálást (i) a társas megismerés adaptibilitásának, (ii) a figyelemirányítás interszubsztivitásának, valamint (iii) a kontextualizáció perspektivikusságának összefüggésrendszerében értelmezi.

A rendszert és a használatot egymás kölcsönös feltételezettségében szemlélő funkcionális kognitív nyelvészet a pragmatika egyik alapvető feladatáknak azt jelöli ki, hogy részletező leírását adja annak a társas megismerő tevékenységnek, amelyben az emberek nyelvi szimbólumokat alkalmaznak (lásd részletesen Tátrai 2011, 2017). A pragmatikának ez a felfogása ennél fogva a nyelvhasználatot a kognitív és a szociokulturális feltételek kölcsönviszonya felől közelíti meg, azt a nyelvi szimbólumokat alkalmazó ember társas megismerő tevékenységeként értelmezi, és ilyen módon a nyelvi megismerés társas, diszkurzív alapjainak lényegi szerepére hívja fel a figyelmet. Ebből következően többek között nemcsak azt emeli ki, hogy a jelentés fogalmi konstruálással jár együtt, hanem egyúttal azt is hangsúlyozza, hogy a konstruálással a diskurzusokat folytató emberek a mindenkori kommunikációs igények adaptív kielégítését célozzák meg (Croft 2009: 413-414; Verschueren 1999).

A funkcionális kognitív pragmatika – a fentiekől közel sem függetlenül – alapvető feladatának tartja továbbá azt is, hogy a nyelvi szimbólumoknak a jelentésképzésben betöltött szerepét diszkurzív, kontextuális megvalósulásuk felől mutassa be. A konstruálás ugyanis a típusok és a megvalósulások dinamikus viszonyrendszerét feltételezi (lásd részletesen Langacker 2008: 55–89, Tolcsvai Nagy 2013: 160–165). A pragmatika típus és megvalósulás kölcsönviszonyának fontosságára jellemzően az utóbbiból kiindulva mutat rá. Kérdésfeltevésének középpontjában a kontextusfüggő, dinamikus jelentésképzés összetett problémája áll, annak leírására válik szükség. Mivel a nyelvi szimbólumok alkalmazásán alapuló jelentésképzést diskurzusok (szövegek) keretében megvalósuló interszubsztív aktusként értelmezi, lényegi fogalomként kezeli magát a diskurzust (szöveget) mint a konstruálás közegét.

A funkcionális kognitív pragmatika további jellemzője, hogy az emberek nyelvi tevékenysége általában, a maga egészében érdekli. A pragmatika átfogó kiindulópontot kínál a nyelv működésének leírásához. Ez az átfogó pragmatikai szemléletmód az „ernyő” szerepét kívánja betölteni a különböző, specifikus kiindulópontot érvényesítő nyelvészeti diszciplínák, így a különféle nyelvi konstrukciótípusokra összpontosító grammatikai részdiszciplínák, a hangtan, az alaktan, a mondat, vagy a különféle nyelvi konstrukciók jelentésének kérdéseit profiláló jelentéstan számára is (Verschueren 1999; Östman 1988, Tátrai 2011: 9–21; Tátrai 2013; Németh T. & Tátrai 2013). A pragmatikai ernyője alatt lehetőség nyílik arra, hogy a nyelvi konstrukciókra összpontosító vizsgálatok termékeny kapcsolatba kerüljenek az olyan más, specifikus nyelvészeti kiindulópontot érvényesítő vizsgálatokkal, mint amilyenek például a szociolingvisztikai, a pszicholingvisztikai, a nyelvészeti antropológiai, vagy éppen a szövegtani és a stilisztikai kutatások. Ilyen módon az is lehetővé válik, hogy az egész a rész felől, a rész pedig az egész felől szemléljük, és mind az egésztől, mind a résztől többet tudjunk meg.

A tanulmány az alábbi felépítést követi. A bevezetést (1) követően a konstruálást elsőként a társas megismerés adaptibilitása felől közelíti meg (2). Itt a nyelvhasználat mint társas megismerő tevékenység olyan külső és belső változásokat megcélzó alkalmazkodásként nyer értelmezést, amely nyelvi szimbólumok alkalmazásával a résztvevők kommunikációs igényeinek a

kielégítését célozza meg (Verschueren 1999; Verschueren & Brisard 2009; Sinha 2014). Ennek keretében a konstruálás szempontjából meghatározó jelentőségű alternatív konceptualizáció a választás és az egyezkedés lehetőségével, illetőleg képességével összefüggésben tematizálódik (2.1), majd a konstruálás az adaptáció biokulturális folyamatának kontextusában (Sinha 1999, 2014), a nyelvi megismerés testesült és diszkurzív alapjai felől is a reflexió tárgyává válik (2.2). Ezt követően a dolgozat a közös figyelem (joint attention) társas kognitív képességét a nyelvi szimbólumok alkalmazásának lényegi feltételeként bemutatva (3) a konstruálás interszubjektivitásának néhány fontos következményeivel vet számot (Tomasello 2002; Croft 2009). Ennek keretében kiemeli, hogy a dinamikus jelentésképzés folyamata a közös figyelmi jelenetként funkcionáló diskurzusokban zajlik (3.1), amelyekben a megnyilatkozó a másik figyelmének nyelvi szimbólumokkal történő irányításával a referenciális jelenet(ek) adott módon történő megértését kezdeményezi (3.2). Végül a konstruálás kontextusfüggő perspektivikusságára összpontosul a figyelem (4). Ennek keretében a dolgozat egyfelől kiemelten kezeli az elemi mondatokat (Imrényi 2017), amelyeket a figyelemirányítási eseményként értett megnyilatkozások feldolgozási egységeiként mutat be (4.1), másfelől a referenciális jelenetek interszubjektív megkonstruálása során érvényesülő kontextusfüggő kiindulópontok (Tátrai 2019) lehetséges modelljét is vázolja (4.2). A kérdéskör áttekintését összegzés zárja (5).

2 A társas megismerés adaptabilitása

A funkcionális kiindulópontú, ugyanakkor kognitív szempontokat is határozottan érvényesítő pragmatikai szemlélet (Verschueren 1995) a nyelvhasználatot olyan adaptív emberi tevékenységként írják le, amelynek során a diskurzusok résztvevői nyelvi szimbólumok alkalmazásával a saját maguk és a másik különféle – a társas megismeréssel összefüggő – kommunikációs igényeiknek a kielégítését célozzák meg (Verschueren 1999: 61–65; Östman 1988; Verschueren & Brisard 2009; Tomasello 2002: 211–226). A kommunikációs igények kielégítését megcélzó nyelvi tevékenység lényegi jellemzője egyfelől az, hogy támaszkodhat a nyelvnek arra a variabilitására, amely a világ dolgainak és helyzeteinek különböző módokon történő megértését, azaz alternatív konceptualizációját teszi lehetővé (Kövecses & Benczes 2010: 145–158; Langacker 1987; Croft & Cruse 2004). Másfelől a nyelvhasználatnak mint adaptív emberi tevékenységnek az is lényegi jellemzője, hogy beágyazódik az adaptáció generációkon átívelő, biokulturális folyamatába (Dor & Jablonka 2014; Sinha 2014; Simon 2016). Az alábbiakban a nyelvi tevékenységnek erről a két jellemzőjéről esik elsőként szó.

2.1 Választás és egyezkedés – alternatív konceptualizáció a nyelvi tevékenységben

Az alternatív konceptualizációt kiaknázó adaptív nyelvi tevékenység jól leírható a választás és az egyezkedés fogalmainak a segítségével (Verschueren 1999: 55–71). Az egymással diskurzusokat folytató emberek ugyanis rendelkeznek azzal a képességgel, illetve lehetőséggel is, hogy kiválasszák a kommunikációs igényeik szempontjából megfelelőnek tűnő nyelvi megoldásokat, továbbá azzal a képességgel, illetve lehetőséggel is, hogy a választott nyelvi megoldásokat egyezkedések tárgyává tegyék azáltal, hogy azoknak vagy érvényt kívánnak szerezni, vagy azok érvényességét megkérdőjelezzik. Az (1–3) példák segítségével az alternatív konceptualizáció jellegzetes eseteit a választásnak és az egyezkedésnek mint kommunikációs stratégiáknak a kontextusában tudjuk értelmezni.

Tátrai Szilárd:

Nézőpont kérdése. A konstruálás pragmatikai vonatkozásairól

Argumentum 17 (2021), 532-550

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/27

- (1) A: Apa, Anya, betörött az ablak.
 B: Igen, kisfiam, valaki betörte az ablakot.
 C: Még szerencse, hogy csak az ablak törött be!
- (2) A: De a legnagyobb szám a winnica volt. Hogy van az magyarul?
 B: Hegy, vagyis szőlő, borospincével, mármint szőlőbirtok.
- (3) A: Jaj, a ruhácskád!
 B: Jaj, az abrosz!
 C: Ahonnét ez volt, van ott még bőven!

Az (1) példa kapcsán képzeljük el egy kisfiút (A), aki csapzott hajjal, lehorzolt térdekkel, és egy focilabdával a hóna alatt odaáll a szülei elé, és szólásra nyitja a száját. Képzeljük el az apját is, aki a fenti módon reagál a fia szavaira. Továbbá képzeljük oda az anyát is (C), aki a hallottakhoz hozzáfűzi a saját megjegyzését. Az elképzelt beszélgetés résztvevői ugyanarról a világbeli jelenetről, az ablak betöréséről beszélnek, de ezt a jelenetet különböző perspektívákból konstruálják meg, azaz teszik a többiek számára hozzáférhetővé. A kisfiú olyan szintaktikai szerkezetet választ, amelyben nem kap helyet cselekvő ágens, szemben az apa által választott konstrukcióval, amelyben viszont előtérbe kerül a cselekvés végrehajtója. Az anya pedig az *ablakot* helyezi fókuszba, hiszen számára az a fontos, hogy csak az, nem pedig a fia feje törött be (Tolcsvai Nagy 2017b: 451–457; Imrényi 2017: 743–755; Tátrai 2017: 920–926). Mivel mindhármuknak a szándékában áll a saját megfelelőnek vélt választásaikat a többiekkel elfogadtatni, ez azt is jelenti, hogy az adaptív nyelvi tevékenységet nemcsak a választás, hanem az egyezkedés is jellemzi. Továbbá ez a példa is szemlélteti az alternatív konceptualizáció és az adaptív nyelvi tevékenység szoros összefüggését, kölcsönös feltételezettségét. A nyelvi konstrukciók sokféleségét, variabilitását a kommunikációs igények kielégítése motiválja, és viszont: a kommunikációs igények kielégítését is motiválja a nyelvi variabilitásban rejlő potenciál.

A saját gyűjtésű (2) egy olyan párbeszéd részlete, amelyben egy magyarul jól beszélő lengyel férfi (A) számol be zalai kirándulásáról ottani magyar vendéglátója (B) jelenlétében egy harmadik, szintén magyar anyanyelvű személynek. Egy szó erejéig A átvált a lengyelre, mert nem jut eszébe a *winnica* szó magyar megfelelője. Érdeklődésére B a fogalom magyar jelölésére először a göcseji nyelvjárásra, egyben a saját anyanyelvjárására jellemző alakot (*hegy*) mondja ki, majd – tekintettel arra, hogy a harmadik résztvevő nem zalai – a sztenderd nyelvváltozat normáihoz igazodik, és megpróbálja megtalálni az ebben a nyelvváltozatban használatos alakot, több-kevesebb sikerrel. A (2) – azon túl, hogy nem egy esemény, hanem egy dologszerű entitás alternatív konceptualizációjára hoz példát – a nyelvi variabilitás szociolingvisztikai kiindulópontú értelmezését is játékba hozza, hiszen ebben az esetben a választás és az egyezkedés képessége és lehetősége a nyelvekkel, nyelvváltozatokkal mint rugalmas elvárásrendszerekkel összefüggésben is tematizálhatóvá válik (Tolcsvai Nagy 2004).

A (3)-ban olvasható beszélgetésrészlet sztereotipikus háttérismereteket mozgósító kontextuális értelmezését egy anekdota teremtheti meg: a nagy családi ünnepi ebéden az egyik karon ülő kisgyerek felborít egy pohár vörösbort, erre reagál verbálisan a kisgyerek anyja (A), nagyanyja (B), illetve nagypapa (C). Ebben az esetben a diskurzus résztvevői a tapasztalataikat úgy konstruálják meg fogalmilag, hogy azokban – szemben az (1) és (2) példákkal – egészen eltérő

Tátrai Szilárd:

Nézőpont kérdése. A konstruálás pragmatikai vonatkozásairól

Argumentum 17 (2021), 532-550

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/27

jeleneteket tesznek mások számára hozzáférhetővé, egészen eltérő dolgokra irányítva a figyelmet (RUHA, ABROSZ, VÖRÖSBOR). A fenti példák azt mutatták meg, hogy a nyelvi tevékenységet folytató emberek rendelkeznek azzal a képességgel és lehetőséggel, hogy az általuk ismert (közösen birtokolt) különböző nyelvi lehetőségek (konvenciók) közül kiválasszák a leginkább megfelelőnek vélt megoldásokat. A nyelvet (az egyes nyelveket és nyelvváltozatokat külön-külön is) nagyfokú variabilitás jellemzi. Ahogy Verschueren (1999) rámutat, a nyelvi tevékenység voltaképpen folyamatos választások sorozataként is értelmezhető. Ám ezek a választások a nyelvi tevékenység esetén közel sem mindig tudatos döntések eredményei, lehetnek közössé- gileg annyira konvencionálisak, egyénileg annyira begyakorlottak, hogy a résztvevők rutinsze- rűen hajtják végre őket. A beszélők nem annyira a nyelvi formák, hanem sokkal inkább a kü- lönböző megnyilatkozási stratégiák közül választanak. E választások következményei pedig általában egyidejűleg, párhuzamosan jelentkeznek a nyelvi rendszer különböző tartományai- ban. A megnyilatkozásoknak így nemcsak a létrehozása, hanem a befogadása is választás, hiszen a mindenkori befogadói stratégia alkalmazása is választásnak tekinthető (lásd részlete- sen Verschueren 1999: 55–58).

A nyelvhasználat mint adaptív emberi tevékenység azonban nemcsak választásként, hanem egyezkedés is megközelíthető. A kommunikáció résztvevői nemcsak egyszerűen választanak a nyelvi lehetőségek tárházából. A nyelvi tevékenységet az is jellemzi, hogy a résztvevők annak képességével és lehetőségével is rendelkeznek, hogy megfelelőnek vélt választásaiknak érvényt szerezzenek, illetve hogy elfogadják vagy éppen megkérdőjelezzék beszédpartnerük választá- sait. A választások ugyanis nem mechanikusan, szigorú szabályok szerint történnek, mert ez közvetlen megfelelést feltételezne a forma és a funkció között. A választások sokkal inkább rugalmas alapelveken és stratégiákon alapulnak (Verschueren 1999: 59–61).

Az egyezkedés természetesen nem jelenti azt, hogy a kommunikáló feleknek minden esetben konfrontálódni kellene. Az egyezkedés során ugyanis az adott résztvevő nem kizárólag a saját kommunikációs igényeit kívánja érvényre juttatni, hanem igyekszik azokat összehangolni a másik kommunikációs igényeivel (Croft 2009). A nyelvi interakciókban jelentkező koordiná- ciós problémák megoldását segítik elő a beszélőközösségek nyelvi viselkedésének normái (Tolcsvai Nagy 1998), amelyek kialakulása sorozatos egyezkedések eredményeként, fenntartá- sa pedig az így létrejött megállapodások betartásaként is értelmezhető. A normák azonban – lényegükhöz tartozó viszonylagos állandóságuk ellenére – további egyezkedések alapjául szolgálhatnak, vagyis változhatnak. Ám mindez nem csak általában a nyelvi viselkedés normáit jellemzi. A nyelvi szimbólumok mint szociokulturális konvenciók ugyancsak egyezkedések eredményeként jönnek létre, maradnak fenn, illetve változnak meg. Ilyen módon a normákat, konvenciókat megszegő kreatív nyelvi megoldások alkalmazásával is létrejöhetnek sikeres, adekvát megnyilatkozások.

2.2 Testesültség és diszkurzivitás – az adaptáció biokulturális folyamata

A nyelvi tevékenység fontos jellemzője, hogy olyan külső (fizikai, társas) és belső (mentális) változásokat megcélzó alkalmazkodásként írható le, amely nyelvi szimbólumok alkalmazásával történik meg. Ennek a fajta adaptív tevékenységnek a sajátosságai abban rejlik, hogy az em- bert nemcsak a világgal kapcsolatos aktuális tapasztalatainak aktuális továbbadására teszi ké- pessé, hanem a tapasztalatok továbbörökítésére, a kumulatív kulturális evolúcióra is (Tomasello 2002). Mindez azt jelenti, hogy a nyelvhasználat mint adaptív emberi tevékenység az adaptáció

Tátrai Szilárd:

Nézőpont kérdése. A konstruálás pragmatikai vonatkozásairól

Argumentum 17 (2021), 532-550

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/27

generációkon átívelő, biokulturális folyamatába ágyazódik be (Dor & Jablonka 2014; Sinha 2014; Simon 2016: 207–227).

Ha az emberek adaptív nyelvi tevékenységének átfogó jellemzésére teszünk kísérletet, figyelembe kell vennünk a nyelvi megismerésnek mind a biológiai (genetikai), mind a környezeti (fizikai és szociokulturális) alapjait, valamint reflexió tárgyává kell tennünk a köztük lévő összefüggést, kölcsönviszonyt is. Ehhez kulcsfogalomként jelenik meg az epigenezis, pontosabban az epigenetikus interakció fogalma, amely az innátista hipotézis alternatíváját kínálja (Karmiloff-Smith 1996; Sinha 2005). A nyelv kialakulása és működése ugyanis felfogható olyan epigenetikus interakcióként, amely az emberi agy/elme és a fizikai/társas környezet között jön létre. Mindez annak felismerését, illetve elismerését jelenti, hogy a nyelvi megismerés genetikai alapokon, velünk született kognitív képességeken (folyamatokon és struktúrákon) nyugszik, ám a nyelvi megismerés kibontakozásához konstruktívan járul hozzá a fizikai és a társas környezet is (Sinha 2005; Bauer 2011). A környezeti ingerek ennél fogva nem egyszerűen beindítanak egy készen kapott genetikai programot. A releváns környezeti tapasztalatok döntő szerepet kapnak a kezdeti, genetikailag meghatározott észlelési és viselkedési repertoárnak egyfelől a kidolgozásában, másfelől az emergens továbbfejlesztésében (Sinha 2005). A kidolgozás (elaboráció) itt azt jelenti, hogy a megismerés egyszerűbb konstrukcióiból összetettebbek, az általánosabbakból specifikusabbak jönnek létre, az emergencia pedig azt, hogy az egyszerűbb folyamatokból kiindulva a megismerési rendszer olyan új tulajdonságai és szintjei alakulnak ki, amelyek nem vezethetők le egyszerűen az alapul szolgáló folyamatokból.

A fentebb mondottakból egyfelől az következik, hogy a nyelvi megismerésben lényegi szerepe van annak, ahogy az emberek a saját testükből kiindulva megtapasztalják az őket körülvevő fizikai világot, az adott természeti környezetet. Másfelől a fentiekből az is következik, hogy annak is lényegi a szerepe, ahogyan a világ testi megtapasztalása beágyazódik a társas, kulturális környezetbe, vagyis abba a szociokulturális gyakorlatba, amelyet az emberek közös, diszkurzív tevékenysége alakít ki. A nyelvi megismerés így kettős megalapozottságú, testesült és diszkurzív alapjai egyaránt vannak (Sinha 1999).

Az emberi megismerés lehetőségeit alapvetően meghatározza az az interakció, amely a sajátos biológiai jellemzőkkel rendelkező emberi test és a fizikai környezet között jön létre. Az ember ugyanis a saját testéből kiindulva tapasztalja meg az őt körülvevő természeti és kulturális világot. A nyelvi megismerés szempontjából a fiziológiai megalapozottságú, nem nyelvi természetű tapasztalatszerzésnek azért van kiemelt jelentősége, mert lényegi befolyással van az emberi tapasztalatok fogalmi megkonstruálására és ezzel összefüggő nyelvi megjelenítésére (Lakoff & Johnson 1980, 1999; Rohrer 2007; Evans 2007; Kövecses & Benczes 2010; Tolcsvai Nagy 2013). A nyelvi megismerés testesült alapjaihoz kapcsolódik két alapvető mentális művelet, a percepció és a reprezentáció. Előbbi a minket körülvevő világ észlelésének művelete, az, ahogyan a látás, a hallás, továbbá a tapintás, a szaglás és az ízlelés útján tapasztalatokat szerzünk a világról. Ám nem egyszerűen csak észleljük a környezetünket, a világ dolgai és eseményei nem csupán tükröződnek az elménkben. A világról szerzett, feldolgozott ismereteinket strukturált, értelmezett formában tároljuk, és így is aktiváljuk őket. Az olyan alapvető reprezentációs eljárások pedig, mint az absztrakció, a sematizáció vagy a kategorizáció, a nyelvi megismerés testesült alapjairól, az emberi test és a fizikai világ közötti interakció lényegi szerepéről tanúskodnak (Tolcsvai Nagy 2017a: 30–41, 2017b: 216–223).

A fizikai világ testi megtapasztalásában gyökerező, abból kibontakozó sematizáció és kategorizáció tehát általánosságban is kulcsszerepet játszik a nyelvi tevékenységgel együtt zajló

dinamikus jelentésképzés interszubjektív folyamatában. A sémák és kategóriák ekkor a diskurzus résztvevőinek közös tudásaként aktiválódnak. Annak elismerése és hangsúlyozása tehát, hogy a nyelvi megismerés lényegileg függ attól, ahogy az emberek a saját testükből kiindulva megtapasztalják az őket körülvevő fizikai világot, még nem jelenti azt, hogy a nyelvi megismerés azonos is lenne ezzel. A világ egyéni, testesült „birtokba vétele” önmagában még csak részlegesen magyarázza a nyelvi megismerés sajátzerűségét. Az átfogó magyarázathoz azt is figyelembe kell vennünk, hogy az emberek nemcsak birtokba veszik a világot, hanem – a társas interakciók keretében – „meg is osztoznak” rajta. A világ testi megtapasztalása úgy válik nyelvvé, hogy egyúttal beágyazódik abba a szociokulturális gyakorlatba, amelyet az emberek közös, társas tevékenysége alakít ki (Zlatev 1997; Kövecses 2005). Chris Sinha (1999) a nyelvi megismerés kapcsán annak kettős, testesült és diszkurzív alapjaira hívja fel a figyelmet (Sinha 2005, 2014; Zlatev 2014). A nyelvi megismerés szempontjából tehát annak is döntő jelentőséget tulajdonít, hogy az emberek – mivel képesek diskurzusokat folytatni egymással – a világgal kapcsolatos tapasztalataikat mások számára hozzáférhetővé tudják tenni. E kiindulópontból a nyelv arra teszi képessé az embert, hogy másokkal folytatott diskurzusokon keresztül jusson tapasztalatokhoz a világról és benne saját magáról. A nyelvi megismerés diszkurzivitását mutatja a nyelvi reprezentációk és a minket körülvevő világ érzékszervi megtapasztalásán alapuló (ún. perceptuális és szenzomotoros) reprezentációktól közötti lényegi különbség. Amíg utóbbiakat a világ egyéni birtokba vétele jellemzi, addig a nyelvi reprezentációknak mind a kialakulása, mind a működése feltételezi a társas interakciókat. A nyelvi interakciók a tapasztalatok másokkal történő megosztásának a képességét feltételezik, és annak lehetőségét teremtik meg.

A kommunikációs szimbólumként funkcionáló nyelvi reprezentációk ugyanakkor nemcsak a perceptuális és szenzomotoros reprezentációktól különböznek, hanem a kommunikációs jelzésektől (szignáloktól) is (Sinha 2005). Az állatok kommunikációjára jellemző szignálok ugyanis nem a tapasztalatok megosztására szolgálnak. A kommunikációs jelzések sokkal inkább olyan – veleszületett és/vagy tanult – folyamatok, amelyek valamilyen viselkedés bekövetkezésére irányulnak. Amikor például egy madár a fajtársa figyelmeztető jelzését hallja, nem szükséges a figyelmét a jelzés küldőjére, illetve a jelzést kiváltó környezeti ingerre irányítania; elegendő, ha elmenekül – a kommunikáció így is sikeres lesz. A nyelvi szimbólumok alkalmazásának viszont elválaszthatatlanul feltétele a közös (együttes) figyelem működése, a másik ember figyelmének irányítása, illetőleg követése (Tomasello 2002).

A fentiekből az is következik, hogy a nyelvhasználatot mint adaptív társas megismerést egyszerre jellemzi a tudás megosztása és a cselekvések összehangolása. A nyelv variabilitását kiaknázó, nyelvi szimbólumokat alkalmazó, egymással együttműködő (kooperáló, illetve kollaboráló) emberek számára a nyelv egyfelől olyan megosztott tudás, amely a világ dolgain és eseményen történő megosztást teszi lehetővé, másfelől olyan összehangolt cselekvés, amely a világbeli cselekvések összehangolására biztosít hatékony lehetőségét a számukra (Croft 2009; Tomasello 2011).

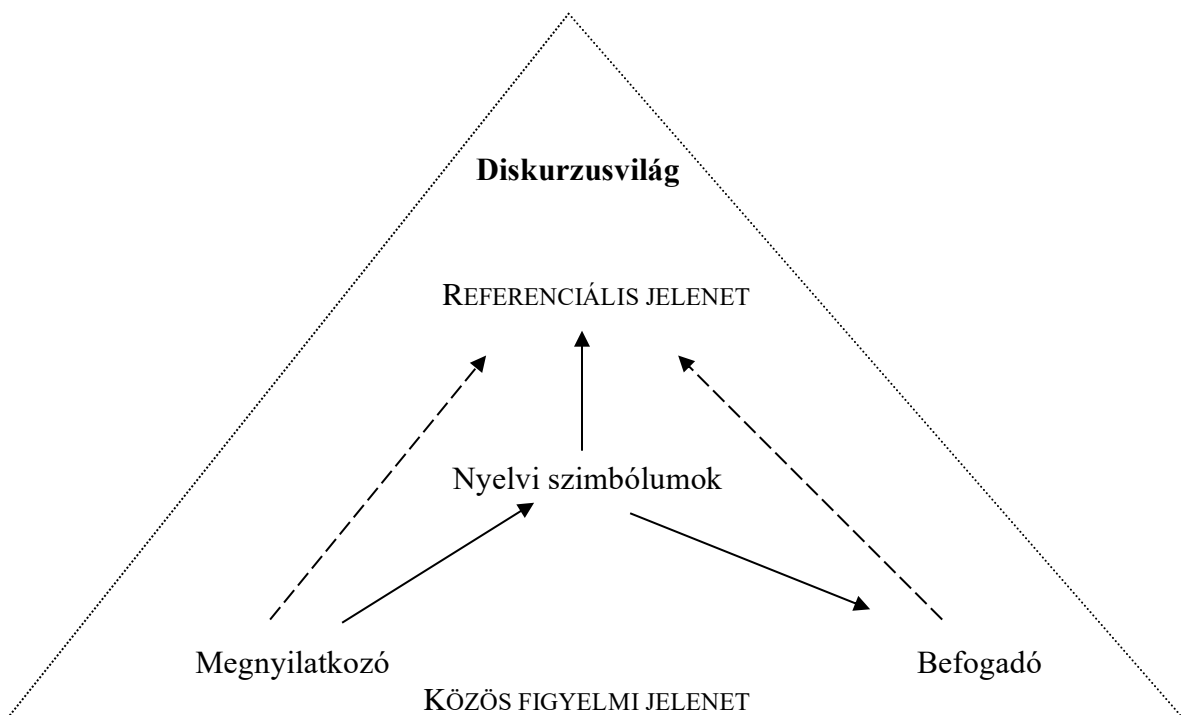
3 A figyelemirányítás interszubjektivitása

Az adaptív nyelvi tevékenység jellemzése során arra jutottunk, hogy a nyelvi szimbólumok alkalmazásának lényegi feltétele a közös figyelmi jelenetekben való részvétel társas kognitív képessége. A közös figyelemre a csecsemők már kilenc hónapos koruk körül képessé válnak: a

másik figyelmének követése és irányítása ekkor még ún. „protoszimbolikus” deiktikus gesztusok (tekintet, mutató) alkalmazásával történik (Tomasello 2002, 2011; Sinha 2005). E rámutatós gesztusokkal ugyanúgy valaki irányítja valamire valakinek a figyelmét, mint a tapasztalatokat rugalmas módon fogalmilag megkonstruáló, a rámutatós gesztusoknál lényegesen nagyobb fokú kidolgozottsággal és szisztematikus elrendeződéssel jellemezhető nyelvi szimbólumokkal. A nyelvi szerkezetek és műveletek így nem egyszerűen csak olyan általános kognitív képességek megvalósulásaiént írhatók le, mint amilyenek a sematizáció vagy a kategorizáció, hanem olyan általános társas kognitív képességek megvalósulásai is (Croft 2009: 413–414), mint amilyen a közös figyelem és a hozzá kötődő biokulturális adaptáció.

3.1 A diskurzusok mint közös figyelmi jelenetek

A közös figyelmi jelenetekként értelmezhető diskurzusok résztvevői a világról szerzett tapasztalataikon úgy osztoznak meg, hogy figyelmüket a világ meghatározott folyamataira és az azokban szereplő dolgokra, vagyis különböző referenciális jelenetekre irányítják. Ezeknek a referenciális jeleneteknek az együttes megfigyelését, megértését a megnyilatkozó által alkalmazott nyelvi szimbólumok kezdeményezik, arra készítve a befogadót, hogy egy világbeli jelenetet – a benne szereplő dolgokkal egyetemben – egy adott módon, ne pedig másképpen figyeljen és értsen meg (Tomasello 2002: 127–132).

1. ábra. A nyelvi megismerés mint szimbolikus kommunikáció
 (Tomasello 2002 és Sinha 2005 alapján Tátrai 2011)

Ahogy a nyelvi tevékenységet figyelemirányítási folyamatként, a diskurzust pedig közös figyelmi jelenetként megjelenítő 1. ábra is mutatja, a referenciális jelenet a nyelvi szimbolizáció

által mások számára is nyelvileg hozzáférhetővé tett, együttesen feldolgozott világbeli jelenet (esemény, történet, állapot, illetve azok sorozata). Erre irányul a közös figyelmi jelenet két résztvevőjének – a megnyilatkozónak és beszélőtársának – a figyelme, amelyet a szaggatott nyilak jelölnek. A közös figyelmi jelenet teremti meg azt az interszubjektív kontextust, amelyben maga a szimbolizációs folyamat lejátszódik. Az interszubjektív kontextus a közös figyelmi jelenet résztvevőit, illetve az ő fizikai, társas és mentális világukat öleli fel. A referenciális jelenet megfigyelése, illetőleg megértése ugyanis megköveteli, hogy a nyelvileg explicitté tett ismeretekkel párhuzamosan a kontextuális ismereteket is feldolgozzuk (lásd még erről részletesebben a 4.2 pontot). Ez az egész interszubjektív megismerési viszonyrendszer a diskurzusvilág, amelyben a nyelvi tevékenység lényegi ismérve, a dinamikus jelentésképzés lehetővé válik – a diskurzusvilág itt követett értelmezése szoros összefüggésbe hozható Langacker (2008: 463–467) aktuális diskurzustér (current discourse space), valamint Tolcsvai Nagy (2001: 121–125) szövegvilág fogalmával. A dolgokat és eseményeket reprezentáló nyelvi szimbólumok ebben a diskurzusvilágban horgonyzódnak le episztemikusan, mégpedig azért, hogy szerepet kapnak az adott referenciális jelenet közös megfigyelésében (Brisard 2002; Langacker 2002, 2008: 259–309; Tolcsvai Nagy 2017b: 301–305).

A diskurzusvilág így magában foglalja (i) a közös figyelmi jelenetet, annak résztvevőivel és azok fizikai, társas és mentális világával együtt, amelyet e közös tevékenység során dolgoznak fel; (ii) a közös figyelmi jelenet során alkalmazásba vett, és így a fentebb jelzett interszubjektív kontextusba helyezett nyelvi szimbólumokat; valamint (iii) a nyelvi szimbólumok segítségével megfigyelhetővé, illetve megérthetővé tett referenciális jelenetet, vagyis a nyelvileg megjelentetett, és így mások számára hozzáférhetővé tett világbeli tapasztalatokat. Az ábrán a keret nem egybefüggő vonala azt jelzi, hogy a diskurzusvilág nem különül el élesen a külső világtól, az abban folyó egyéb emberi tevékenységektől, ám a résztvevők figyelme által körülhatárolt.

A közös figyelmi jelenet és a referenciális jelenet viszonya többféle jellegzetes, alapvető kapcsolódási mintázatot mutat. Ezekre a mintázatok tehetők reflexió tárgyává a (4) példa segítségével.

- (4) Most olyan könnyű minden,
 Szinte csak a semmi tart.
 A kutyákat elengedtem,
 és a forgószél elvitte a vihart.¹

Az első alapvető lehetőség az, amikor a megnyilatkozó az alkalmazott nyelvi szimbólumokkal beszédpartnere figyelmét olyan referenciális jelenetre irányítja, amely percetuálisan megfigyelhető a számukra, azaz ugyanabban a fizikai világban zajlik, mint maga a közös figyelmi jelenet. A (4)-ben idézett dalszöveg első két sora – a *most* határozószóból és a jelen idejű *tart* igealakból mint deiktikus kifejezésekből kiindulva – értelmezhető ilyen referenciális jelenetként. A nyelvi szimbólumok alkalmazásával azonban arra is lehetőség nyílik, hogy a megnyilatkozó olyan referenciális jelenetre irányítsa a másik figyelmét, amelyet az annak ellenére is megért, hogy azt perceptuálisan nem tudja megfigyelni. A nyelvi tevékenységet folytató emberek ugyanis olyan tapasztalatokat is meg tudnak osztani egymással, amelyek nem kötődnek a beszédesemény konkrét fizikai világához, így csak a nyelvi szimbólumokon keresztül válnak a másik

¹ Kiss Tibor (Quimby): *Autó egy szerpentinén*. <http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/18802/quimby/auto-egy-szerpentin-en-zeneszoveg.html>

számára hozzáférhetővé. Ezt a második alapvető lehetőséget szemléltetheti a (4) harmadik és negyedik sora a múlt idejű igealakok (*elengedtem, elvitte*) alkalmazásával. A megnyilatkozó ugyanis itt olyan eseményekről számol be a beszédpartnerének, amelyek az ő valós világukban korábban történteket jelölik (azzal együtt is, hogy ezeknek az eseményeknek lényegi kihatásuk van a jelenre). A nyelvi megismerés mindamelllett olyan referenciális jelenetek megértését is lehetővé teszi, amelyekről a résztvevők nem feltételezik, hogy azok ahhoz a valós világhoz kötődnének, amelyben a közös figyelmi jelenet zajlik. Amennyiben a (4)-ben az események megfigyelését egy dalszövegbe ágyazódó fiktív aposztrofikus diskurzus közegébe helyezzük, erre a harmadik alapvető lehetőségre találunk példát. Ebben az esetben ugyanis a referenciális jelenet ugyanúgy fikcióként nyer értelmezést, mint például a sokszor az *Egyszer volt, hol nem volt* formulával kezdődő mesék referenciális jelenetei (Tátrai 2017: 907–909).

3.2 *A megnyilatkozások mint figyelemirányítási események*

A konstruálás pragmatikai kontextusának felvázolása során kiemelt jelentősége van annak, hogy a diskurzusok mint a társas megismerést lehetővé tevő közös figyelmi jelenetek egy vagy több figyelemirányítási eseményként értett megnyilatkozásból is állhatnak. A megnyilatkozásnak ugyanis olyan fogalomértelmezésére is javaslat tehető, amely szerint az nem más, mint az egyik résztvevőhöz kötődő figyelemirányítási esemény. Ezek a műveleti szempontból figyelemirányítási aktusok, szerkezeti szempontból pedig figyelemirányítási egységek a diskurzus résztvevői számára a világ dolgainak és eseményeinek, vagyis a referenciális jelenetek a közös, együttes megfigyelését kezdeményezik. A megnyilatkozás e fogalomértelmezésének hátterében Verschueren (1999: 113–146), Tomasello (2000: 62–66), valamint Sinha (2005) és Langacker (2001) elméleti belátásai állnak. Utóbbi például a megnyilatkozást használati eseményként (usage event) értelmezi (Evans 2007: 217–218.)

A társalgásokban a megnyilatkozások – ahogy azt Zellig Harris (1952, 1970) klasszikus fogalomértelmezése alapján megállapítható – a diskurzus egymástól elkülönülő szakaszaiként azonosíthatók, amelyeknek a határait a beszédalanyok váltakozása jelöli ki. A megnyilatkozás akkor veszi kezdetét, amikor a diskurzus keretében valaki – megtörve hallgatásának addigi csendjét – magához ragadja a szót. A megnyilatkozás végét pedig az jelzi, hogy az addig beszélő, vagyis a szót folyamatosan magánál tartó személy elhallgat, azaz – átmenetileg vagy véglegesen – lemond arról, hogy az adott diskurzusban nála legyen a szó.

- (5) A: Lia, holnap is itt lesztek?
 B: Ühüm.
 A: Estig?²

Az (5) társalgásrészlet következésképpen három megnyilatkozásból áll. Először A irányítja B figyelmét: ezzel azt kívánja elérni, hogy B megosszon vele egy információt. Ezt követően B irányítja A figyelmét: lakonikus válaszával megadja a kért információt. Ám ez A-t nem elégti ki teljes mértékben: újfent átveszi a figyelem irányítását, és újabb információt kér.

Megnyilatkozásokként azonban nem csak a dialogikus, közvetlen interakcióban megjelenő, szóbeli társalgások egyes fordulói funkcionálnak. A monologikus, közvetett interakcióban

² Az itt közölt társalgásrészlet az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszék Beszélt nyelvi gyűjteményének VI. kötetéből (115. oldal) származik.

Tátrai Szilárd:

Nézőpont kérdése. A konstruálás pragmatikai vonatkozásairól

Argumentum 17 (2021), 532-550

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/27

megjelenő, írott szövegekre – amelyek közé jelen tanulmány is tartozik – az jellemző, hogy a diskurzus egyik résztvevője végig, a diskurzus egészét átívelően magánál tartja a szót. Ekkor a diskurzus egy figyelemirányítási eseményből, egy megnyilatkozásból áll, amely a másik résztvevőtől a megértés válaszára számít. Mihail Bahtyin (1953) – Harris (1952) értelmezésétől függetlenül, de ahhoz nagyon hasonló módon – értelmezi a megnyilatkozás (vyskazivanie) fogalmát, ám nyelvfilozófiai megfontolásokat követve a megnyilatkozás fogalmát kiterjeszti a közvetett interakcióban megjelenő szövegekre (textusokra) is (Fehér 2001). Bahtyinnál (1988) így a befogadóra történő beállítódás a megnyilatkozás jellegadó ismérveként jelenik meg, legyen szó akár a mindennapi dialógusok fordulójáról, akár az ún. monologikus szövegekről. Funkcionális pragmatikai kiindulópontból mindez azt jelenti, hogy az egy beszélőhöz köthető monologikus szövegek éppúgy feltételezik a közös figyelem működését, mint a társalgások egyes fordulói, hiszen azok is egy közös figyelmi jelenet keretében jelennek meg figyelemirányítási aktusokként, illetve figyelemirányítási egységekként.

A figyelemirányítási eseményekként értett megnyilatkozások kezdeményezik tehát a dinamikus jelentésképzést, amelynek a közös figyelmi jelenetként értett diskurzusok biztosítanak keretet. A diskurzusra az jellemző, hogy résztvevői, a megnyilatkozó(k), illetve a befogadó(k) a másik figyelmének irányításával, illetve követésével járulnak hozzá konstruktívan azon referenciális jelenet(ek) létrehozásához és megértéséhez, amellyel a kommunikációs igényeik adaptív kielégítését célozzák meg. Ez azt jelenti, hogy az adott diskurzusban megnyilatkozóként fellépő résztvevők a saját fizikai, társas és mentális helyzetük által kijelölt, kontextusfüggő kiindulópontokból alakítják „a nyelvet életté, az életet pedig nyelvvé” (Bahtyin 1988: 248). A megnyilatkozás ennél fogva értelmezhető úgy, mint a beszélőként vagy íróként fellépő résztvevőnek a maga kontextusfüggő perspektívájából reprezentálódó, folyamatosnak tekinthető közlése, amellyel a másik résztvevő(k) mentális irányultságát (figyelmét, megértését) befolyásolja a diskurzus világában azzal, ahogyan a figyelmük körülhatárolja a világ egy adott részét, az abban történő tájékozódás lehetőségét is megteremtve (lásd részletesen Tátrai 2017: 981–1007).

A fentebb mondottakkal összefüggésben azt is hangsúlyozni kell, hogy a közös figyelem működésén alapuló nyelvi megismerés olyan – egyszerre interszubjektív, referenciális és intencionális – emberi tevékenység, amelynek további lényegi vonásaként jelenik meg a tapasztalatok megosztásának rendkívül kidolgozott és rugalmas rendszerét megteremtő és működtető konstruálás (Sinha 2005; Verhagen 2007; Tátrai 2017: 907–11). A nyelvi megismerés egyrészt interszubjektív tevékenység, mert a nyelvi szimbólumok alkalmazása során a diskurzus résztvevői magukat és a másikat kölcsönösen olyan mentális ágenseknek tekintik, akik az őket körülvevő és magában foglaló világgal kapcsolatosan ismeretekkel, szándékokkal, vágyakkal és érzelmekkel rendelkeznek (Bauer 2010). Mindebből az következik, hogy világ nyelvi megismeréséhez önmagunknak a másikkal és a másikkal önmagunkhoz viszonyított megértésén vezet az út. Az interszubjektív nyelvi megismerésének így feltétele egyfelől az elmélet, másfelől a reflexivitás, vagyis a saját magunk és a másik mentális állapotaihoz való reflexív viszonyulás (Verschuere & Brisard 2009). A nyelvi megismerés másrészt referenciális tevékenység is egyben. Az interszubjektív nyelvi megismerést ugyanis egy hármass (triadikus) viszonyrendszer jellemzi, amelyet referenciális háromszögnek is szokás nevezni: 1) valaki 2) valakinek 3) valamire irányítja a figyelmét. A nyelvi referencia (vonatkoztatás) ennél fogva interszubjektív aktus. A másikat a nyelvi szimbólumok alkalmazásával arra próbáljuk rávenni, hogy figyelmét egy együttesen megértett világbeli jelenetre és azon belül valamilyen, a többitől elkülönülő, azaz körülhatárolt entitásra irányítsa (Sinha 1999). A nyelvi megismerés harmadrésztől inten-

cionális tevékenység is ugyanakkor, mert a nyelvi szimbólumok alkalmazása valamilyen kommunikációs célra és ezzel együtt a másikkal megosztható világra, valamint a másik mentális állapotaira is irányul (Sinha 2005; Tomasello 2002: 109–13). Ez azt jelenti, hogy a diskurzus résztvevői nem egyszerűen azt értik meg, hogy a másik mit szándékozik megtenni, hanem azt, hogy a másik szándékai a világ dolgaira és eseményeire, és ezzel együtt az ő figyelmi állapotokra is irányulnak. Mindamellet a nyelvi szimbólumok alkalmazásának lényegi sajátosságát azok perspektivikussága adja, vagyis az, hogy a nyelvi szimbólumok a világ dolgainak és folyamatainak különböző perspektívákból történő konceptuális feldolgozását, azaz konstruálását teszik lehetővé (Langacker 2008: 55–89; Tolcsvai Nagy 2017a: 42–50).

4 A konstruálás kontextusfüggő perspektivikussága

Az interszubsztivitás, a referencialitás és az intencionalitás nemcsak a nyelvi, hanem más kommunikációs szimbólumok (pl. füstjelek, közlekedési jelek, nemzeti jelképek stb.) alkalmazására is jellemző. A nyelvi szimbólumok alkalmazásának sajátosságát ezeknek a szimbólumoknak a korábban tárgyalt alternatív konceptualizációval összefüggő perspektivikussága adja (lásd 2.1). A nyelvi szimbólumok rendszere ugyanis a dolgok és/vagy események különböző perspektívákból történő megfigyelését, megértését teszi lehetővé (Tomasello 2002: 103–143). Ahogy Langacker (1987) rámutat, a nyelvi szimbólumokkal történő figyelemirányítás keretében a megnyilatkozó kiaknáthatja például, hogy a dolgok specifikusságuk különböző szintjein nevezhetők meg (ugyanaz a valami lehet például *írásztal, asztal, bútor, tárgy* stb.). Továbbá azt is kiaknáthatja, hogy a dolgokra utalhatunk attól függően, milyen funkcióban szerepelnek (ugyanaz a valaki lehet például *apa, ügyvéd, férfi, szomszéd* stb.). Emellett a perspektivikusságot mutatják még az olyan igepárok, mint például a *jön-megy, hoz-visz, vesz-elad, üldöz-menekül*, vagy az olyan szintaktikai szerkezetek, mint például a *betörött az ablak – betörték az ablakot – valaki betörte az ablakot – az ablak törött be*). Ezen utóbbi nyelvi szimbólumok juttatják érvényre azt az elemi jelenetek reprezentációjával összefüggő perspektívát (kiindulópontot), ahonnan a megnyilatkozó az eseményeket a bennük szereplő dolgokkal a másik számára hozzáférhetővé teszi (Verhagen 2005, 2007). Ennek háttérben pedig az áll, hogy az emberek képesek a világot a saját fiziológiailag meghatározott kiindulópontjuktól eltérő kiindulópontokból is szemlélni (Tomasello 2002). Képesek beleképzelni magukat a másik helyébe, továbbá arra is képesek, hogy magát a figyelmi jelenetet, benne saját magukkal és a másikkal, egy „külső” nézőpontból szemléljék. Ennélfogva képesek arra is, hogy egy perceptuális vagy konceptuális helyzetet olyan kiindulópont(ok)ból figyeljenek, illetve értsenek meg, amely(ek)et a megnyilatkozóként fellépő beszédpartnerük az adott nyelvi szimbólumokkal felkínál a számukra. Mindez természetesen azt is jelenti, hogy ők maguk is képesek a nyelvi szimbólumokkal másokat arra ösztönözni, hogy egy referenciális jelenetet egy bizonyos módon, ne pedig másképpen dolgozzanak fel.

4.1 A mondatok szerepe a konstruálásban

Ahogy korábban szó esett róla, a figyelemirányítási eseményként értett megnyilatkozásra az jellemző, hogy a diskurzus egyik résztvevője az általa alkalmazásba vett nyelvi szimbólumokkal irányítja a másik figyelmét, megértését. A különböző nyelvi szimbólumok (morfológiai,

Tátrai Szilárd:

Nézőpont kérdése. A konstruálás pragmatikai vonatkozásairól

Argumentum 17 (2021), 532-550

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/27

lexikai, szintaktikai konstrukciók) közül a megnyilatkozások nyelvi szerveződésében kulcsszerepet játszanak az elemi mondatok, legyenek azok akár önálló egyszerű mondatok, akár összetett mondat tagmondatai.

Az elemi jeleneteket megkonstruáló elemi mondatok, amelyek a séma és a megvalósulás dinamikus kölcsönviszonyát mutatják (Tolcsvai Nagy 2017b: 394–396; Imrényi 2017: 664–677), a megnyilatkozások feldolgozási egységeiként funkcionálnak. Egyfelől értelmezhetőek olyan – egyénileg begyakorlottá és közösségileg konvencionálissá vált – feldolgozási egységekként, amelyek „emészthető” méretű csomagokba rendezik az információkat. Másfelől olyan feldolgozási egységekként nyerne értelmezést, amelyek keretében lehetővé válik a nyelvileg hozzáférhetővé tett információk episztemikus lehorgonyozódása a diskurzus világában (lásd részletesen Imrényi 2017; vö. még Chafe 1994; Langacker 2001; Tolcsvai Nagy 2013; Imrényi 2013). A dolgokat megnevező főnevek esetében a határozottság, az azonosítás, a mennyiség, a dolgok közötti viszonyokat megnevező igék esetében pedig a személy, a szám, az idő és a mód jelölése segíti elő az elemi mondat lehorgonyozását. A lehorgonyozást jelölő nyelvi elemek alkalmazása azt segíti elő, hogy az adott diskurzusban megjelenő elemi mondatot a diskurzus résztvevői a referenciális jelenetre, annak egészére vagy egy határolt részére vonatkoztassák. Ennél fogva bizonyos esetekben egyetlen, a diskurzusvilágban lehorgonyozott elemi mondat is funkcionálhat önálló megnyilatkozásként. Más esetekben viszont több elemi mondatra van szüksége a megnyilatkozónak ahhoz, hogy a kommunikációs igények kielégítése céljából a referenciális jelenetre irányítsa a befogadó figyelmét.

A konstruálást annak kontextusfüggősége felől nézve azt is érdemes kiemelni, hogy önálló megnyilatkozásként nem csak a temporális folyamatot lehorgonyzó elemi mondatok funkcionálhatnak. Azok az ún. tagolatlan mondatok is (Kugler 2000, 2017), amelyek nem elemi jeleneteket horgonyoznak le, hanem azokra reflektálnak, szintén lehetnek önálló megnyilatkozások. Az önálló megnyilatkozásként funkcionáló tagolatlan mondatokkal a megnyilatkozó magára irányíthatja a címzett figyelmét (*Hé!, Péter!, Édes öregem!* stb.), de emellett válaszolhat is velük a másik megnyilatkozására (*Ühüm, Persze, Igen(?), Hogyhogy?, Húha!* stb.), továbbá az érzelmi viszonyulását is kifejezhetik (*Jaj, A fenébe, Ujjé* stb.). E tagolatlan mondatokkal a megnyilatkozó úgy irányítja a befogadó figyelmét a referenciális jelenetre, hogy azt nyelvileg nem dolgozza ki lehorgonyozott temporális folyamatként. Az ilyen esetekben ugyanis számít arra, hogy a befogadó is mozgósítani tudja az adott helyzetben relevánsnak tekinthető kontextuális ismereteket. A tagolatlan mondatok természetesen azokban a megnyilatkozásokban is megjelenhetnek, amelyek a referenciális jelenetet egy vagy több, az elemi jeleneteket lehorgonyozott temporális folyamatként kidolgozó elemi mondatokkal teszik a másik számára hozzáférhetővé (pl. *Jaj, Péter, persze, elintézem!*). Ez utóbbi esetben – a fentebb említett funkciók mellett – bizonyos tagolatlan mondatok (*Nos, Hát, Szóval* stb.) diskurzusszervezői szerepet is betölthetnek.

4.2 A konstruálás kontextusfüggő kiindulópontjai

Ahogy az fentebb már reflexió tárgyává vált, a funkcionális kognitív pragmatika kiindulópontjából a jelentésképzés dinamikus folyamata olyan interszjektív aktus írható le, amely feltételezi a közös figyelem működését. A közös figyelmi jelenetekként funkcionáló diskurzusokban az emberek a világról szerzett tapasztalataikon úgy osztoznak meg, hogy a figyelmük együttesen a világ meghatározott eseményeire és az azokban szereplő dolgokra irányul, és ezeknek a

Tátrai Szilárd:

Nézőpont kérdése. A konstruálás pragmatikai vonatkozásairól

Argumentum 17 (2021), 532-550

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/27

referenciális jeleneteknek az együttes megfigyelését, megértését a megnyilatkozó által alkalmazott nyelvi szimbólumok kezdeményezik. A referenciális jelenetek együttes megfigyelését azonban a nyelvi szimbólumok csupán csak kezdeményezik: sikeres megértésükhöz szükség van arra is, hogy a diskurzus résztvevői – a nyelvi szimbólumok feldolgozásával párhuzamosan – mozgósítsák azokat a relevánsnak tűnő háttérismereteiket, amelyek a beszédhelyzet feldolgozásához kötődnek. Mindez azt is jelenti egyben, hogy a referenciális jelenetek megkonstruálása értelmezhető úgy, mint a kifejtettség és a kifejtetlenség összjátéka, illetve annak megnyilatkozásbeli kiaknázása (Verschueren 1999: 25–36). A megnyilatkozó ugyanis mindig számíthat arra, hogy a befogadó a megnyilatkozások értelmezésekor képes és hajlandó a kontextuális ismeretek mozgósítására. Ennélfogva ezeket az ismereteket szükségtelen nyelvi formába öntenie. Amíg a nyelvileg kifejtett, a figyelemirányítás során központi szerepet játszó ismeretek az előtérben lévő ismeretek előtérben vannak, addig a nyelvileg ki nem fejtett, kontextuális ismeretek a háttér (alapot) biztosítják az előtérben lévő ismeretek feldolgozásához. A kontextuális ismereteket előhívhatóságuk kölcsönössége jellemezi: a diskurzus résztvevői feltételezik egymásról a közös, legalább részben azonosan aktiválható háttértudást. A kontextuális ismeretek így kölcsönösen egymásba ágyazódnak (*tudom, hogy tudod, hogy tudom* stb.). Ennek lényegi következménye, hogy a kontextus nem a résztvevőktől függetlenül, objektív módon létező, hanem a közös figyelmi jelenetekben létrejövő, a résztvevők által együttesen feldolgozott, megértett realitás. Olyan interszubjektív viszonyrendszer, amely alapként funkcionál a nyelvi szimbólumok alkalmazásához, vagyis a referenciális jelenetek közös megfigyeléséhez.

A fentiekből ugyanakkor az is következik, hogy az interszubjektív kontextus nem egyszerűen háttérismeretek rendszere, hanem egyfelől olyan alap, amelyből kiindulva a referenciális jelenet dolgai és folyamatai megfigyelhetővé, megérthetővé válnak (vö. Brisard 2002). Másfelől olyan folyamat is egyben, amelynek keretében a résztvevők a relevánsnak tűnő háttérismeretek mozgósításával biztosítják a diskurzus során aktuálisan alkalmazásba vett nyelvi szimbólumok sikeres referenciális értelmezését. Ez utóbbi voltaképpen a kontextus létrehozása, amelynek dinamikus formálódását emeli ki a kontextualizáció fogalma (Tátrai 2017: 947–949; Auer 2009). Ebből a kiindulópontból tehát a kontextualizáció a relevánsnak tűnő háttérismereteknek a résztvevői perspektívákhoz kötött mozgósítását, alkalmazását jelenti. A referenciális jelenetek együttes megfigyelésére, megértésére ugyanis alapvető befolyással van az, hogy a megnyilatkozó hogyan juttatja érvényre a maga kontextusfüggő nézőpontját (perspektíváját), vagyis a közös figyelemirányítás keretében hogyan aknázza ki a tapasztalatokat fogalmilag (konceptuálisan) mindig valamilyen kiindulópontból megkonstruáló nyelvi szimbólumok perspektivikuságában rejlő lehetőségeket (Tomasello 1999; Verhagen 2007, 2015).

Az alábbiakban a megnyilatkozó perspektívájának működésének olyan leírására teszünk javaslatot, amely három kontextusfüggő kiindulópont, a tér- és időbeli pozíció, a szociokulturális szituáltság és a tudati beállítódás együttes érvényesülésével számol (Tátrai 2018, 2019). A kontextusfüggő kiindulópontoknak ezt a modelljét Sanders és Spooren (1997) kognitív nyelvészeti nézőpontértelmezése inspirálta. Sanders és Spooren (1997: 86–95) az úgynevezett nem semleges kiindulópontok két fajtáját különböztette meg, a referenciális központot és a tudatosság szubjektumát. A referenciális központot alapesetben a megnyilatkozó személye, illetve helye és ideje jelöli ki. A tudatosság szubjektumaként pedig az a szubjektum jelenik meg, aki felelős a közölt információk érvényességéért. A tudatosság szubjektumát alapesetben szintén az aktuális megnyilatkozó, illetve annak tudati beállítódása jelöli ki, aki azonban – akárcsak a referenciális központot – ezt a kiindulópontot is áthelyezheti más entitásokra (Tátrai 2005, 2017:

940–942). A referenciális jelenet interszubjektív megkonstruálása során kontextusfüggő kiindulópontként szolgál egyrészt a megnyilatkozó tér- és időbeli pozíciója.

A kontextus fizikai világában ugyanis, amelynek a viszonyrendszerében a résztvevők egymást fizikai entitásokként értelmezik, a megnyilatkozó tér- és időbeli pozíciója kiindulva válik lehetővé a referenciális jelenet tér- és időbeli viszonyainak a megértése. Másrészt a megnyilatkozó szociokulturális szituációja ugyancsak kontextusfüggő kiindulópontként funkcionál a megkonstruálás során. A kontextus társas világában ugyanis, amelynek a viszonyrendszerében a résztvevők egymást társas létezőkként értelmezik, a megnyilatkozó szociokulturális szituációjából történik meg a referenciális jelenet társas viszonyainak a feldolgozása, illetve ezzel összefüggésben az adekvát megformálással kapcsolatos, közösségi alapú, kulturális kötöttségű elvárások mozgósítása (lásd részletesen Tátrai & Ballagó 2020: 3–10). Harmadrészt a megnyilatkozó tudati beállítódása is kontextusfüggő kiindulópontként funkcionál az interszubjektív megkonstruálás során. A közös figyelem interszubjektív kontextusában ugyanis a résztvevők nemcsak fizikai entitásokként, illetőleg társas létezőkként értelmezik egymást, hanem olyan mentális ágensekként is, akik képesek mentális állapotokat (ismereteket, szándékokat, vágyakat és érzelmeket) tulajdonítani egymásnak (Tátrai 2017: 938–942). Ám ennek a kontextusfüggő kiindulópontnak a működése nem a referenciális tájékozódás deiktikusságára, hanem egyfelől annak szubjektumhoz kötöttségére (vö. subjectivizing reality, Bruner 1986: 27), másfelől a referenciális tájékozódás metapragmatikai tudatosságára, reflektáltságára (Verschueren 2000) irányítja a figyelmet (lásd részletesebben Tátrai 2019).

5 Összefoglalás

A tanulmány a kognitív nyelvészet elméleti háttérfeltevéseit érvényesítve a kognitív nyelvtan egyik kulcsfogalmának, a konstruálásnak a pragmatikai vonatkozásaira, illetve jelentőségére kívánta ráirányítani a figyelmet, a konstruálást a nyelvhasználat mint társas megismerő tevékenység kontextusában értelmezve. A kérdéskör funkcionális kognitív pragmatikai kiindulópontból történő elméleti áttekintése után az alábbi összegző megállapítások tehetők.

- A nyelvhasználatnak mint a kommunikációs igények kielégítését megcélzó társas megismerő tevékenységnek lényegi jellemzője, hogy e tevékenység során az emberek támaszkodhatnak a nyelvnek arra a variabilitására, amely a világ dolgainak és helyzetinek különböző módokon történő megértését, azaz alternatív konceptualizációját teszi lehetővé. Az alternatív konceptualizáció és az adaptív nyelvi tevékenység kölcsönösen feltételezi egymást. A nyelvi konstrukciók sokféleségét, variabilitását a kommunikációs igények kielégítése motiválja, és viszont: a kommunikációs igények kielégítése is motivált a nyelvi variabilitásban rejlő potenciál által.
- Az adaptáció biokulturális folyamatába ágyazódó nyelvi tevékenység fontos jellemzője, hogy olyan külső (fizikai, társas) és belső (mentális) változásokat megcélzó alkalmazkodásként írható le, amely nyelvi szimbólumok alkalmazásával történik meg. Ezt az adaptív társas megismerést egyszerre jellemzi a tudás megosztása és a cselekvések összehangolása. A nyelv variabilitását kiaknázó, egymással együttműködő emberek számára a nyelv egyfelől olyan megosztott tudás, amely a világ dolgain és eseményen

történő megosztozást teszi lehetővé, másfelől olyan összehangolt cselekvés, amely a világbeli cselekvések összehangolásához biztosít hatékony lehetőséget.

- A nyelvi szimbólumok alkalmazásának lényegi feltétele a közös figyelmi jelenetekben való részvétel általános társas kognitív képessége. A diskurzusok ugyanis értelmezhetők olyan közös figyelmi jelenetekként, amelyek résztvevői a világról szerzett tapasztalataikon úgy osztoznak meg, hogy figyelmüket a világ meghatározott folyamataira és az azokban szereplő dolgokra, vagyis különböző referenciális jelenetekre irányítják. Ennek keretében a megnyilatkozás olyan figyelemirányítási eseményként nyer értelmezést, amelyben maga kontextusfüggő perspektívájából reprezentálódó, folyamatosnak tekinthető közlése, amellyel a másik résztvevő(k) mentális irányultságát (figyelmét, megértését) befolyásolja a diskurzus világában azzal, ahogyan a figyelmük körülhatárolja a világ egy adott részét, az abban történő tájékozódás lehetőségét is megteremtve.
- A közös figyelem működésén alapuló nyelvi megismerés olyan interszjektív tevékenységként jellemezhető, amelynek meghatározó feltétele egyfelől az elmélet, másfelől a reflexivitás, vagyis a saját magunk és a másik mentális állapotaihoz való reflexív viszonyulás. Ebben az értelmezői keretben nemcsak a nyelvi tevékenység két további jellemzője, referencialitás és az intencionalitás jelenik meg interszjektív aktusként, hanem a konstruálás is. A nyelvi szimbólumok alkalmazásának lényegi sajátosságát ugyanis azok perspektivikussága adja, vagyis az, hogy a nyelvi szimbólumok a világ dolgainak és folyamatainak különböző perspektívákból történő, rendkívül szisztematikus és rugalmas konceptuális feldolgozását, azaz konstruálását teszik lehetővé.
- A figyelemirányítási eseményként értett megnyilatkozások működésében kulcsszerepet játszanak az elemi jeleneteket megkonstruáló elemi mondatok (egyszerű mondatok, tagmondatok), amelyek a séma és a megvalósulás dinamikus kölcsönviszonyában írhatók le kielégítően. Az elemi mondatok ugyanis értelmezhetők egyfelől olyan – egyénileg begyakorlottá és közösségileg konvencionálissá vált – feldolgozási egységekként, amelyek „emészthető” méretű csomagokba rendezik az információkat, másfelől olyan feldolgozási egységekként, amelyek keretében lehetővé válik a nyelvi hozzáférhetővé tett információk episztemikus lehorgonyozódása a diskurzus világában.
- A referenciális jelenetek megkonstruálása leírható a kifejtettség és a kifejtetlenség összjátékaként, amely feltételezi a relevánsnak tűnő kontextuális ismereteknek a résztvevői perspektívákhoz kötött mozgósítását. A referenciális jelenetek együttes megfigyelésére, megértésére ugyanis alapvető befolyással van az, hogy a megnyilatkozó hogyan juttatja érvényre a maga kontextusfüggő nézőpontját (perspektíváját), vagyis hogy a közös figyelemirányítás keretében hogyan aknázza ki a tapasztalatokat fogalmilag mindig valamilyen kiindulópontból megkonstruáló nyelvi szimbólumok perspektivikusságában rejlő lehetőségeket. A referenciális jelenet interszjektív konstruálása során a megnyilatkozó tér- és időbeli pozíciója, szociokulturális szituáltsága, valamint tudati beállítódása egyaránt kontextusfüggő kiindulópontokként funkcionálnak.

A tanulmány természetesen tudatában van a korlátainak: a konstruálás pragmatikai összefüggésrendszerének nem szisztematikus leírására vállalkozott, csupán annak lehetséges vizsgálati keretét kívánta vázolni.

Irodalom

- Auer, P. (2009): Context and contextualization. In: Verschueren, J. & Östman, J.-O. (eds.): *Key notions for pragmatics. Handbook of pragmatics highlights 1*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 86–101. <https://doi.org/10.1075/hoph.1.05aue>
- Bahtyin, M. (1988): A beszéd műfajai. In: Kanyó Z. & Síklaki I. (szerk.): *Tanulmányok az irodalomtudomány köréből*. Budapest: Tankönyvkiadó, 246–280.
- Bauer, J. (2011): *A testünk nem felejt. Kapcsolataink és életmódunk hatásai génjeink és idegrendszerünk működésére*. Budapest: Ursus Kiadó.
- Brisard, F. (2002): Introduction: The epistemic basis of deixis and reference. In: Brisard, F. (ed.): *Grounding. The epistemic footing of deixis and reference*. Berlin, New York: Mouton, xi–xxxiv. <https://doi.org/10.1515/9783110899801.xi>
- Bruner, J. (1986): *Actual minds, possible words*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Chafe, W. (1994): *Discourse, consciousness and time*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Croft, W. (2009): Towards a social cognitive linguistics. In: Evans, V. & Poursel, S. (eds.): *New directions in cognitive linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, 395–420. <https://doi.org/10.1075/hcp.24.25cro>
- Croft, W. & Cruse, A. D. (2004): *Cognitive linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511803864>
- Dor, D. & Jablonka, E. (2014): Why we need to move from gene-culture co-evolution to culturally driven co-evolution. In: Dor, D., Knight, Ch. & Lewis, J. (eds.): *The social origins of language. Studies in the evolutions of language*. Oxford: Oxford University Press, 15–30. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199665327.003.0002>
- Evans, V. (2007): *A glossary of cognitive linguistics*. Salt Lake City: The University of Utah Press.
- Fehér E. (2001): Szöveg és nyilatkozat. In: Csátár Péter, Maitz Péter & Tronka Krisztián (szerk.): *A nyelvtantól a szövegtanig. Tanulmányok Kocsány Piroska tiszteletére*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 285–299.
- Harris, Z. S. (1952): Discourse Analysis. *Language* 28, 1–30.
- Harris, Z. S. (1970): A strukturális nyelvészet módszerei. In: Szépe György (szerk.): *A nyelv-tudomány ma*. Budapest: Gondolat Kiadó, 55–87.
- Imrényi A. (2013): *A magyar mondat viszonyhálózati modellje*. Nyelvtudományi Értekezések 164. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Imrényi A. (2017): Az elemi mondat viszonyhálózata. In: Tolcsvai Nagy G. (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó, 663–759.
- Karmiloff-Smith, A. (1996): Túl a modularitáson: a kognitív tudomány fejlődéseméleti megközelítése. In: Pléh Cs. (szerk.): *Kognitív tudomány*. Budapest: Osiris Kiadó, 254–281.
- Kövecses, Z. (2005): *Metaphor in culture: universality and variation*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511614408>
- Kövecses Z. & Benczes R. (2010): *Kognitív nyelvészet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kugler N. (2000): A mondattan általános kérdései. In: Keszler B. (szerk.): *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 369–393.
- Kugler N. (2017): A mondattípusok részletes tárgyalása. In: Tolcsvai Nagy G. (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó, 761–805.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980): *Metaphors we live by*. Chicago: The University Chicago Press.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1999): *Philosophy in the flesh: the embodied mind and its challenge to western thought*. New York: Basic Books.

- Langacker, R. W. (1987): *Foundations of cognitive grammar. Volume I. Theoretical prerequisites*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Langacker, R. W. (2001): Discourse in cognitive grammar. *Cognitive Linguistics* 12 (2), 143–188. <https://doi.org/10.1515/cogl.12.2.143>
- Langacker, R. W. (2002): Deixis and subjectivity. In: Brisard, F. (ed.): *Grounding. The epistemic footing of deixis and reference*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 1–28. <https://doi.org/10.1515/9783110899801.1>
- Langacker, R. W. (2008): *Cognitive grammar. A basic introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Németh T. E. & Tátrai Sz. (2013): Pragmatikai kutatások Magyarországon. *Magyar Nyelv* 109, 129–137.
- Östman, J.-O. (1988): Adaptation, variability and effect. *Working Document* no. 3. International Pragmatics Association. Antwerp.
- Rohrer, T. (2007): Embodiment and experientialism. In: Geeraerts, D. & Cuyckens, H. (eds.): *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. Oxford: Oxford University Press, 25–47.
- Sanders, J. & Spooren, W. (1997): Perspective, subjectivity, and modality from a cognitive point of view. In: Liebert, W.-A., Redeker, G. & Waugh, L. (eds.): *Discourse and perspective in cognitive linguistics*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 85–112. <https://doi.org/10.1075/cilt.151.08san>
- Simon G. (2016): *Bevezetés a kognitív lírapoétikába. A költészet mint megismerés vizsgálatának lehetőségei*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Sinha, Ch. (1999): Grounding, mapping and acts of meaning. In: Janssen, Th. & Redeker, G. (eds.): *Cognitive linguistics: foundations, scope and methodology*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 223–255. <https://doi.org/10.1515/9783110803464.223>
- Sinha, Ch. (2005): Biology, culture and the emergence and elaboration of symbolization. In: Saleemi, A. P., Bohn, O.-S. & Gjedde, A. (eds.): *Search of a language for the mind-brain: Can the multiple perspective unified?* Aarhus: Aarhus University Press, 311–335.
- Sinha, Ch. (2014): Niche construction and semiosis: biocultural and social dynamics. In: Dor, D., Knight, Ch. & Lewis, J. (eds.): *The social origins of language. Studies in the evolutions of language*. Oxford: Oxford University Press, 31–46. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199665327.003.0003>
- Talmy, L. (1988): The relation of grammar to cognition. In: Rudzka-Ostyn, B. (ed.): *Topics in cognitive linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, 165–205. <https://doi.org/10.1075/cilt.50.08tal>
- Tátrai Sz. (2005): A nézőpont szerepe a narratív megértésben. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* XXI, 207–229.
- Tátrai Sz. (2011): *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Tátrai Sz. (2017): Pragmatika. In: Tolcsvai Nagy G. (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó, 899–1058.
- Tátrai Sz. (2018): Hárman egy ladikban. Kontextualizáció, perspektíválás és személyjelölés a dalszövegekben. *Magyar Nyelvőr* 142, 310–327.
- Tátrai Sz. (2019): A kontextualizáció perspektivikussága és metapragmatikai refl ektáltsága az elemi és az összetett mondatokban. In: Laczkó K. & Tátrai Sz. (szerk.): *Kontextualizáció és metapragmatikai tudatosság*. Budapest: ELTE Eötvös József Collegium, 13–28.

- Tátrai Sz. & Ballagó J. (2020): A stílustulajdonítás szociokulturális szituáltsága. Funkcionális kognitív pragmatikai megközelítés. *Magyar Nyelvőr* 144, 1–43.
<https://doi.org/10.38143/Nyr.2020.1.1>
- Tolcsvai Nagy G. (1998): *A nyelvi norma*. Nyelvtudományi értekezések 144. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Tolcsvai Nagy G. (2001): *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Tolcsvai Nagy G. (2004): A nyelvi variancia kognitív leírása és a stílus. Egy kognitív stíluselmélet vázlatja. In: Büky László (szerk.): *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei* 6. Szeged: SZTE, 143–160.
- Tolcsvai Nagy G. (2013): *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Tolcsvai Nagy G. (2017a): Bevezetés. In: Tolcsvai Nagy G. (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó, 23–71.
- Tolcsvai Nagy G. (2017b): Jelentéstan. In: Tolcsvai Nagy G. (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó, 207–466.
- Tomasello, M. (2000): First steps toward a usage-based theory of language acquisition. *Cognitive Linguistics* 11–1/2, 61–82. <https://doi.org/10.1515/cogl.2001.012>
- Tomasello, M. (2011): *Mi haszna az együttműködésnek?* Budapest: Gondolat Kiadó.
- Tomasello, M. (2002): *Gondolkodás és kultúra*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Verhagen, A. (2005): *Constructions of intersubjectivity. Discourse, syntax, and cognition*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Verhagen, A. (2007): Construal and perspectivization. In: Geeraerts, D. & Cuyckens, H. (eds.): *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. Oxford: Oxford University Press, 48–81.
- Verhagen, A. (2015): Introduction: On tools for weaving meaning out of viewpoint threads. In: Dancygier, B., Lu, W. & Verhagen, A. (eds.): *Viewpoint and fabric of meaning*. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton, 1–10. <https://doi.org/10.1515/9783110365467-002>
- Verschueren, J. (1995): Pragmatic perspective. In: Verschueren, J., Östman, J.-O. & Blommaert, J. (eds.): *Handbook of pragmatics*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 1–19. <https://doi.org/10.1075/hop.m.prag>
- Verschueren, J. (1999): *Understanding pragmatics*. London, New York, Sydney, Auckland: Arnold.
- Verschueren, J. (2000): Notes on the role of metapragmatic awareness in language use. *Pragmatics* 10(4), 447–456. <https://doi.org/10.1075/prag.10.4.02ver>
- Verschueren, J. & Brisard, F. (2009): Adaptability. In: Verschueren, J., Östman, J.-O. (eds.): *Key notions for pragmatics. Handbook of pragmatics highlights 1*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 28–47. <https://doi.org/10.1075/hoph.1.02ver>
- Zlatev, J. (1997): *Situated embodiment: studies in spatial semantics*. Stockholm: Gotab.
- Zlatev, J. (2014): The co-evolution of human intersubjectivity, morality, and language. In: Dor, D., Knight, Ch. & Lewis, J. (eds.): *The social origins of language. Studies in the evolutions of language*. Oxford: Oxford University Press, 249–26.
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199665327.003.0018>